

Jogelmélet és jogrendszerkutatás

Szigeti Péter több évtizedes, társadalomkutatóként kifejtett tudományos tevékenysége a jog- és állambölcselet, az alkotmányjog, a politikatudomány, a jogszociológia és a filozófia területére esik. Eddigi munkássága, hét könyv és közel száz tanulmány, számtalan könyvrészlet egyértelműen jelzi a hazai társadalomtudományban betöltött kiemelkedő szerepét. A közelmúltban jelent meg az Akadémia Kiadó gondozásában *A Magyar Köztársaság jogrendszerének állapota 1989-2006* című impozáns monográfiája, melynek megírását egy közel négyéves szervezett kutatómunka előzte meg.^[*]

A szerző alapvető célja, hogy bemutassa a magyar jogrendszer szerkezetét és mozgásának dinamikáját, behatóan elemezze a külső kapcsolatokat, valamint belső tagozódásának, tartalmi alakulásának és intézményi megoldásainak jellegét. A kitűzött kutatási cél megvalósítása nemcsak széles körű társadalomtudományi ismereteket igényel, hanem jól megválasztott módszert is, amely lehetővé teszi vizsgálati horizont pontos behatárolását. A könyv alcíme – *Komplex jog- és alkotmányelméleti, jogszociológiai és szakjogi elemzés* – jelzi, hogy a jogrendszer vizsgálata nem szűkíthető le a szaktudományok valamelyikére, hanem multi- és interdiszciplinális megközelítést igényel. Itt azonban meg kell jegyezni, hogy az alcímből érthetetlen módon kimaradt a politikatudomány megnevezése, pedig a szerző több helyen is végez politológiai elemzést. A szerző megközelítési módja feltehetőleg új irányt teremt a hazai szakirodalomban: túllép ez egyes szakjogi kérdések részletekben menő és abban sokszor elvesző elemzésén, és szintézisre törekvő, átfogó értelmezést és értékelést ad a jogrendszerünkről. Megítélésem szerint a könyv egyik újdonsága – amit a szerző tudományos ars poétikájában is megfogalmazott a „Honnan jöttem?“, „Hol vagyok?“, „Hová tartok?“ kérdései formájában – a genetikus-diagnosztikus nézőpont következetes érvényre juttatása a kifejtés egészében. A másik újdonság a jogracionalizáció elméletének differenciált érvényre juttatása, az, ahogyan a szerző a jogtípusok, a jogcsoportok és a nemzeti jogfejlődés útjának elemzési szempontjait alkalmazza a jogfejlődés magyar folyamataira.

[*] Jelen tanulmány Szigeti Péter: *A Magyar Köztársaság jogrendszerének állapota 1989-2006* (Budapest, Akadémiai Kiadó) című könyvének kritikai ismertetésére vállalkozik.

Szigeti már az Előszóban kitér a kötet egyik alapvető módszertani kérdésére: Hogyan azonosítható a vizsgálódás tárgya, a Magyar Köztársaság jogrendszerének „állapota”, milyen perspektívából érhető tetten ez az állapot? A szerző – megítélésem szerint helytálló – válasza szerint egy jogrendszer adott állapota mindig folyamatok eredménye, „mindig újratermelő jogviszonyok, emberi magatartások, normatív elvárások és intézmények összessége”, így a kutatás tárgyaként nem is lehet dologszerű képződményként azonosítani. Az elemzés kiindulópontja 1989, a rendszerváltás éve, mivel a magyar jogfejlődésben ez gyökeres fordulatot hozott, míg a záró dátum 2006, ami a kutatási projekt lezárásához igazodott. Itt azonban a szerző jelzi, hogy 2006 csupán viszonylagos „végpont”, hiszen a jövőbeli tendenciák alakulását biztosan, tudományos hitelességgel előre jelezni nem lehet. A másik megoldandó módszertani kérdés a helyes kritikai mérce megtalálása, amelynek alapján a jogrendszer milyenségéről, „minőségéről” tudományos véleményt lehet alkotni. A monográfia ezt a kritikai mércét a jogállamiság fogalmi körén belül, a következőképpen határozza meg: „A jogállami minőségű jog, adott korhoz és helyhez kötött, relatív természetjogi mércéje”.^[1]

A mű szerkezetileg nyolc fejezetre tagolódik. A fejezetek terjedelme változó, átlagosan harminc-negyven oldal alkot egy fejezetet, de találunk egy rövid, tízoldalas (*VIII. Jogállamiság kritériumok: érvényesülésük erényei és gyengeségei jogrendszerünkben*), és egy több mint nyolcvanoldalas fejezetet (*VII. Jogrendszer-tagozódásunk*) is. A szerző a fejezetek közötti rendszertani kapcsolatot azáltal is erősíti, hogy gyakoriak a rövid visszautalások a korábbi, tematikailag kapcsolódó részekre, amit a recenzens stilisztikai eszköznek is tekint. Az adatgazdag kötet számos ábrát és táblázatot tartalmaz. Szigeti elméleti igényessége nemcsak a kötethez csatolt gazdag irodalomjegyzékből látható, hanem a kapcsolódó esettanulmányok, jogesetek leírására, kritikai elemzésére szentelt részekben is, amelyek révén a laikus olvasó közelebb kerülhet a jog néhol absztraktnak tűnő világához. Az esetjogi részek közül érdemes külön megemlíteni a népszavazási kérdéseket bemutató ismertetést. Ennek az elemzésnek külön hangsúlyt és érdekességet ad az a tény is, hogy a kötet szerzője 2006 februárja óta az Országos Választási Bizottsága elnöke, így autentikus képet tud nyújtani ezen közjogi testület működéséről, a népszavazási kérdések elbírálásának menetéről.

Mielőtt rátérek a monográfia egyes fejezeteinek bemutatására, fontosnak tartom az alkalmazott fogalmi instrumentárium rövid vizsgálatát. A tudományban, így a társadalomtudományokban is, a gondolkodók meghatározott paradigmák, fogalmi keretek között dolgoznak. A fogalmak olyan gondolati konstrukciók, egyes kifejezéshez rendelt egyezményes jelentések, amelyek az elméletek építőkövei, és segítségükkel az elmélet magyarázatot ad a társadalmi valóság jelenségeire. A szerző fogalmi készletének bemutatására például kiváló kiindulási pontnak tekinthető a könyv tárgymutatójának rövid bemutatása is. Mivel a szerző fogalmi készletének módszeres elemzése egy önálló recenzió tárgyát is képezhetné – én azonban más megközelítést választottam –, így a következőkben ezzel

[1] I. m. 10. o.

kapcsolatban csupán általános jellegű megállapításokat teszek. Az egyes fejezetek bemutatásánál külön kitérek a kötet alapfogalmai, illetve a jogfejlődés, a jogforrás és a jogállam elméleti meghatározására.

A kötet tárgymutatójának egyik szembeötlő sajátossága, hogy sok érdekes fogalomtársítást tartalmaz, és mindez a szerző írói leleményességének, kreativitásának, illetve kritikai személetének tudható be. Például az alkotmányozás cím alatt az „elmaradt”, míg az igazságszolgáltatás alatt a „tehetetlen” jelzőt olvashatjuk. A fogalmi készlet másik újdonságának azt tartom, hogy a klasszikus jogászai terminus technicusok – mint az adaptáció, jogrend, jogrendszer, alkotmány, legitimitáció – mellett számos, a szakirodalomban kevésbé használt fogalmi konstrukcióval is dolgozik (jogi infrastruktúra, szuverenitástranszfer, normanihilizmus), továbbá a jogtudomány keretein túlmutató, társadalomtudományi fogalmakat (társadalmi rendszer, vezéruralmi rend, perlési politizálás, eredeti tőkeátcsoportosítás) is alkalmaz a kifejtés során. Jelen tanulmány tagolásában a monográfia fejezeteihez igazodunk, s az általunk választott címek az egyes fejezetekben tárgyalt problémákra utalnak.

LEGALITÁS ÉS LEGITIMITÁS

A magyar jogrendszer átfogó elemzésekor egészen a rendszerváltásig kell visszamenni, hiszen a megváltozott társadalmi, gazdasági és politikai környezet közvetlenül kihat a jog világára: a kialakuló polgári társadalom alapzatára épülnek rá a jogi, politikai, ideológiai és államszervezeti megoldások. A szerző a rendszerváltást „a legalitás és legitimitás dimenziójában” értelmezi, és három egymással konkuráló elméletet mutat be: *a)* a nemzeti radikalizmus pozíciója; *b)* a csendes forradalom álláspontja; *c)* a békés átmenet megoldása. Ezen elméleti megközelítések közül a kontinuitás és diszkontinuitás problémáit meggyőzően ötvözni tudó békés átmenet koncepcióját tekinti érvényes magyarázó modellnek a hazai átalakulás meggyőző értelmezése számára. Röviden bemutatja az új demokratikus rendszer meghatározó társadalmi kihatással járó „kezdeti lépéseit”: a semmisségi törvényhozást, a privatizáció és kárpótlás folyamatát, majd egészen 2006-ig – vázlatosan – nyomon követhetjük alkotmányos berendezkedésünk kiépülését és továbbfejlődését, kitérve az elmaradt alkotmányozás kérdéskörére is. A fejezetben helyet kapott egy politikafilozófiai eszmefuttatás is a parlamentarizmus eszméjéről, amely merőben új aspektusból világítja meg az olvasó számára a rendszerváltást. A köztársasági eszme jelentésváltozását bemutató jogtörténeti rész után egy politológiai jellegű okfejtés következik, amely egyrészt történeti-szociológiai összefüggéseikre tekintettel elemzi, hogy a Szent Korona-tan melyik parlamenti ciklusban és milyen tartalommal jelent meg az országgyűlési vitákban, másrészt teoretikusan állást foglal a köztársaság mint eszme és a Szent Korona-tan viszonyáról.

HATALOMGYAKORLÁSI MÓDOK

A hatalomgyakorlási módokat taglaló második fejezet címében nagybetűvel szerepel a köztársaság szó, ami előrevetíti, hogy itt nem általánosságban lesz szó a hatalomgyakorlás mechanizmusáról, hanem a konkrétumok szintjén a magyar köztársasági berendezkedés intézményes megoldásairól olvashatunk. A szerző először sorra veszi az Alkotmánybíróság azon határozatait, amelyek a népszuverenitás elvével, illetve a közvetett és közvetlen hatalomgyakorlás viszonyával kapcsolatosak. Köztudott, hogy a népszavazás hazai jogi szabályozása sok megoldatlan kérdést tartalmaz, ilyen például az időbeli hatály kérdése az eredményes ügydöntő népszavazás esetén. Szigeti saját optikáján keresztül ismerjük meg egyrészt a népszavazásra bocsátott kérdések hitelesítésének logikai menetét, másrészt a napi sajtóban is folyamatosan napirenden lévő, 2006 őszén született jelentős népszavazási döntések lényegre törő elemzését. Megítélésem szerint a következő idézet jól összegzi a szerző népszavazási kérdések kapcsán kialakított teoretikus nézőpontját: „Egyedi kérdésekről egyedi határozatokat és indoklásokat kell adni a jogalkalmazónak, mert nem filozófiai problémával áll szemben, s nem lehet egyetemlegesen kezelni a kérdéseket. Ugyanakkor a parlamentáris kormányforma figyelembevételével az egyedi kérdések elbírálásában is érvényre kell, hogy jusson, mert a jogszabályi szöveghelyeket az alkotmányos berendezkedés rendszere felől kell értelmezni, különösen akkor, ha azok a nyelvtani és a logikai értelmezés alapján nem megoldhatóak. Éppen így nem fogadhatta el azokat az előzetes javaslatokat sem a testület, hogy gazdaságpolitikai, politikai célszerűségi, hasznossági vagy éppen erkölcsi szempontokat mérlegeljen, tehát hogy a várható következmények felől minősítse a kérdéseket. Ez ugyanis az állampolgárok feladata... Az OVB-döntéssel szemben az Alkotmánybírósághoz lehet fordulni felülvizsgálatért. Azonban az AB bizonyos értelemben mégsem válik ügydöntő szervvé, mert nincs reformatórius jogköre az elbírálásban. Nem változtathatja meg az OVB-döntést, hanem megsemmisítheti (kasszáció) és új eljárásra utasíthatja a testületet.”^[2]

A NEMZETI JOGRENDSZER KAPCSOLATAI

Közismert, hogy a rendszerváltás óta a belső jog folyamatos változása mellett, lényegesen átalakultak a jogrendszer külső kapcsolatai is, amit szembeötlően jelez a kapcsolatok irányának és jellegének a megváltozása. A nemzetközi jog, illetve az európai integrációs folyamatok hatása természetesen visszaköszön a belső jog alakulásában. Mindenekelőtt a nemzeti jog, a nemzetközi jog és az uniós integrációs jog viszonyát kell megvizsgálni. A szakirodalomban a belső és a nemzetközi jog viszonyának teoretikus értelmezései három csoportba sorolhatóak: beszélhetünk dichotóm, trichotóm és jogterületi megközelítésről. A megfelelő elméletalkotás fontosságára utal, hogy az Alkotmánybíróság több határozatában is foglalkozott

[2] I. m. 61. o.

már ezzel a kérdéssel. Ezzel párhuzamosan két további kérdésre tér ki a szerző: a közösségi jog és a magyar alkotmány viszonyára, továbbá a magyar jogforrási hierarchia és az Európai Bíróság ítélkezési gyakorlatának a viszonyára. A népszuverenitás és állami szuverenitás egymáshoz való viszonyának tisztázása után Szigeti részletesen elemzi az állami szuverenitás belső és külső oldalát. A szuverenitás külső oldalának elemzésekor természetesen nagy hangsúlyt kell fektetni hazánk és az Európai Unió kapcsolatára. Mivel a könyv negyedik fejezete (*Jogfejlődésünk útjai*) részletesen foglalkozik ezzel a témakörrel, így itt csak rövid és előre bocsátott következtetésekkel találkozunk, mint például az ún. csatlakozási és hűségklauzula viszonyával. Ebben az összefüggésben a szerző fontos megállapítása, hogy a szuverenitás hagyományos szerkezete megváltozik, és a nemzetállami és az integrációs szintű szuverenitás között egyfajta funkcionális komplementaritás alakul ki.

JOGFEJLŐDÉS

A könyv negyedik, *Jogfejlődésünk útjai* címet viselő fejezete a jogfejlődés elméleti magyarázatára vállalkozik. A kiinduló kérdés az, hogy a jog fejlődik-e, és ha igen, úgy melyek a fejlettség kritériumai. A jogfejlődés kérdését a „hosszú tartam” perspektívájából érdemes vizsgálni, és így láthatóvá válnak a formális racionalizálódás és (materiális) humanizálódás fő tendenciái. A hosszú távú fejlődés koncepcióját a szerző, korábbi álláspontjához képest, két szempontból finomította azzal, hogy mérceként bevezette a kor- és rendszerspecifikus meghatározottságot, illetve az ember nembeli lényegét, s az utóbbit magasabb fokú értékmérőként határozta meg. „Végső soron az ember nembeli lényegének – munkájának, nyelvének, kultúrájának – történelmi kibontakoztatásában játszott szerepük szerint lehet megítélni a történetileg előállott jogi képződményeket, azt, hogy végső soron hogyan, mennyiben segítették elő vagy éppen gátolták az emberi társadalmak, s a társadalomban élő egyes emberek szabadságfokának – az adott kor adott feltételei között elérhető – kibontakoztatását.”^[3] A jogfejlődés lényegében nem más, mint aktív adaptáció a változó társadalmi igényekhez és követelményekhez.

A rendszerváltás óta a magyar jogrendszer mozgáspályáját különösen két tényező befolyásolta: egyfelől a társadalmi formát és az állami-jogi-politikai berendezkedést megváltoztató alkotmányozás, másfelől az Európai Unióhoz történő magyar csatlakozási szándékból eredő jogharmonizáció. A fejezet röviden foglalkozik az emberi jogok recepciójával, majd egy nagyobb lélegzetvételi részben bemutatásra kerül az uniós csatlakozásunkat megelőző elsősorban magánjogi, gazdasági, kereskedelmi területekre kiterjedő jogharmonizációs folyamat, kitérve a csatlakozást követő közjogi következményekre is. A könyv címében szereplő jogelméleti vizsgálati horizont ugyanakkor megkívánja a jogfejlődés általános képének megrajzolását is. Ennek a követelménynek a szerző azzal tett eleget, hogy az Eörsi-féle „régis és új” harcának háromszakaszos – a régiben megjelenő új momentumok, a jogmegkettő-

[3] I. m. 102. o.

zés jelensége, az új győzelmeskedik a régin – felfogását rávetítette a rendszerváltás elmúlt 17 évének jogfejlődésére. Véleményem szerint ezen megoldás alkalmazásával nemcsak a jogelméleti általánosításnak tett eleget a szerző, hanem szemléletes volta miatt egy laikus számára is könnyen belátható értelmezési keretet nyújtott.

JOGÁLLAMI JOGALKOTÁS

Külön fejezetet szentel a könyv a jogalkotás témakörének, mivel a vizsgált időszakban a parlamenti „törvénygyártás” egyszerre vált hangsúlyossá és problematikusá a törvények nem megfelelő szakmai megalapozottságának és a törvényhozási folyamat szabályozási hiányosságai következtében. A fogalmi bevezető a jogalkotást definiálja, és utal a jogalkotás irányára, illetve a jogképződés egyéb módozataira is. Szigeti viszonylag tág jogforrásfogalmat használ ezért fontosnak tartom e fogalom rövid bemutatását. Filozófiai szinten ún. tartalmi értelemben vett jogforrásról beszél, s ide sorol minden olyan társadalmi erőt, gazdasági, politikai viszonyt, amely kívülről határozza meg a jog tartalmát; azért nevezi ezeket külső jogforrásnak, mert az állam és a jog határain kívüli tényezők. A szűkebb jogforrásfogalom a formai értelemben vett jogforrás, vagy belső jogforrás, amely már a jogalkotó szervet és a jogi normát nevezi meg referenciaként. Ezen belül lehet anyagi és megismerési értelemben vett jogforrásról beszélni; az előbbi minden olyan társadalmi erő, amely meghatározza a jog tartalmát és megjelenését, az utóbbi pedig a jogszabályt kibocsátó szerv és a norma egysége. Szigeti több kritikai észrevétellel illeti a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvényt, mert annak értelmezési nehézségei olyan fokúak, hogy sértik az Alkotmány 2. § (1) bekezdéséből levezetett jogállami jogbiztonság normavilágosság követelményét, továbbá külön kitér a törvényhozási tárgykörök meghatározásának problematikájára, többek között az „ami tapad, ragad” szokásjogára. Fontos külön-külön megvizsgálni a jogszabályok két fontos tulajdonságát: azok minőségét és mennyiségét. Szigeti hangsúlyozza, hogy a jogszabály-infláció jelenségét több lehetséges makrotársadalmi ok magyarázhatja, például az eljogiasodási folyamat; a minisztériumi bürokrácia érdeke abban, hogy minél több és bonyolultabb jogszabály szülessen. A különféle jogszabály-statisztikákból kiolvasható, hogy az elmúlt 17 évben a hatályba lépett jogszabályok száma folyamatos növekedett, a törvényhozás jelentősége egyértelműen hangsúlyossá vált. Külön figyelmet szentel a szerző a gazdasági és a büntetőjogi törvényhozás sajátosságai, valamint a kazuisztikus szabályozási jogtechnika (például a speciális tényállás) problematikája elemzésének. Egy jogrendszer helyes működése feltételezi a felesleges, okafogyott jogszabályok hatályon kívül helyezését, a jogszabályok szisztematikus felülvizsgálatát, amit a szakirodalomban deregulációnak neveznek. A deregulációra vonatkozó fontos elméleti megállapítások után, Szigeti két nagy deregulációs tevékenységre külön is kitér, és rögzíti, hogy az 1989-ben a hatályos jogszabályok 10%-át, illetve 2007-ben közel ezer törvényt, törvényerejű rendeletet és törvényhelyet helyeztek hatályon kívül. Az utóbbi szabályozás, a 2007. évi LXXXII. törvény sajátossága, hogy átláthatóvá tette, felsorolta a hatályos jogszabályok körét.

IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSI REFORM

A jogrendszer önálló alrendszere az igazságszolgáltatás, amely 1997 óta nagy változásokon ment keresztül. A reformfolyamat főbb szakaszainak, csomópontjainak, intézményeinek átfogó és tárgyilagos bemutatása elkerülhetetlenné teszi a komplex jogszociológiai, jogelméleti és alkotmányjogi elemzést. Szigeti itt kitér az egyes jogász hivatások helyzetére, a jogi konfliktusok számának növekedésére és az abból eredő igazságszolgáltatási feladatok súlyára, az ítéldbíróságok felállítására, az Országos Igazságszolgáltatási Tanács létrehozására, működésére. Majd ezek után a fenti folyamat mérlegének megvonására is vállalkozik a mennyiségi mutatók (a bíróságok létszámának, illetve az egy éven belül befejezett ügyek számának alakulása) és minőségi mutatók alapulvételével. A szakirodalom az igazságszolgáltatással szemben rendszerint kétfajta kritikát fogalmaz meg, egyrészt ún. szakkritikát, másrészt társadalmi kritikát, amely a bíróság nyilvánosságban elfoglalt helyével és önmegjelenítésével kapcsolatos, s ami leginkább a „fényes elszigeteltség” hasonlatával írható le. A szakkritikák az ítélező bíraskodás tevékenységét minősítik, s ezeket tovább differenciálhatjuk az ügyek jellege szerint a tömeges-típusos, illetve társadalmilag nagy horderejű ügyekre vonatkozó kritikákra. A bemutatott esetek – bár nem fedik le teljesen a hazai ítélezési vertikumot – a bírósági döntések széles köréből származnak. Az esetjogi elemzés a romákkal szembeni diszkriminációkkal kapcsolatos ügyekkel kezdődik, és az ún. Postabank-ügy és a jogegységi határozatok jelentőségének szemléltetésén (választójogi bíraskodás) keresztül jut el a végponthoz, egy „hétköznapi” vállalkozás hatósági engedélyezésének esetéhez. Úgy vélem, hogy az ügyek széles panorámája lehetővé teszi az olvasók számára érdeklődésük mindenirányú kielégítését. Az igazságszolgáltatás függetlensége – azaz az ítélező bíró függetlensége, az egzisztenciális függetlenség, a szervezeti-igazgatási függetlenség, a politikai függetlenség – és felelőssége a társadalmi nyilvánosság előtt szorosan összetartozó problémák. Az ítéletek megismerhetősége, a szakmai kritikák és párbeszéd jelenléte, a bírák bezárkózó mentalitásának oldása nélkülözhetetlen ahhoz, hogy az igazságszolgáltatás képes legyen feladatait társadalmi rendeltetésének megfelelően ellátni. Végezetül a szervezeten belüli oligarchizálódás elkerülése, az egységes joggyakorlat és igazgatás megvalósítása érdekében Szigeti fontosnak tartaná a megyei bírósági elnöki tisztsége és az Országos Igazságszolgáltatási Tanács tagsága közötti összeférhetetlenség bevezetését. Ezzel párhuzamosan szükséges azon szervezeti megoldás felülvizsgálata is, mely szerint a Legfelsőbb Bíróság Elnöke ex lege az Országos Igazságszolgáltatási Tanács elnöke egyben, mivel a két pozíció elválasztásával létrejönne egy inkább szakmai és egy inkább igazgatási feladatot ellátó vezetés.

JOGRENDSZER-TAGOZÓDÁS

Az utolsó előtti, egyben a könyv legterjedelmesebb fejezete a szabályozási formák és fejlődési tendenciák fókuszba állításával elemzi a jogrendszer belső tagozódásának alakulását, és az egyes jogágakra jellemző intézményi megoldásokat. A szerző nem tekinti céljának minden jogág, jogterület részletekbe menő leírását, hanem elsősorban a közjog területeire koncentrálva a fő folyamatok, tendenciák megragadására törekszik, és egyúttal felhívja az olvasó figyelmét új jogterületek kialakulására, illetve „elcsökevényesedésére”. A jogrendszer fogalmának meghatározása előtt Szigeti kiemeli, hogy a jogrendszer nem zárt rendszer, léte alapját nem hordja önmagában, hanem mindig az adott társadalmi viszonyokból, gazdasági, politikai, kulturális, technikai környezetének konfliktusos mivoltából táplálkozik. A Magyar Köztársaság jogrendszer-tagozódásának bemutatása előtt a következő fogalmi meghatározásokat kell az olvasónak elsajátítania a gondolatmenet megértéséhez: a jogrendszer terjedelmi (formai) és funkcionális fogalma, a jogrend fogalma, a jogág és jogterület elválasztásának kritériumai, a közjog és magánjog dichotómiája. A következőkben, mintegy dióhéjban, bemutatom a magyar jogrendszer tagozódását tárgyaló gondolatmenetet.

Mint jeleztük, a kötet több helyen is foglalkozik a magyar Alkotmány rendszer-változást követő változásával. Jelen fejezetben a szerző az Alkotmány normatív, intézményteremtő és legitimációs funkciójára helyezi a fő hangsúlyt, továbbá, a statisztikai módszert is alkalmazva, kitekint az alkotmányosság és a törvényesség területére. A közjog tárgyalásánál maradván, a következő vizsgált terület a közigazgatási jog, azon belül az önkormányzati rendszer és az eljárási jog reformja. Ez a két terület ugyanis jelentős változásokat generált a jogrendszer belső tagozódásában. Szigeti kiemeli, hogy a rendszerváltás óta megoldatlan a helyi önkormányzatok hatékony gazdasági és törvényességi ellenőrzése, illetve a „betartásos demokrácia” folytán nincsenek meg a jogpolitikai előfeltételei az önkormányzati régiók kialakításának. Az eljárásjogot vizsgálva az egyik legnagyobb problémát a „Közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól” szóló törvény jelenti, amely az alkalmazás tekintetében másodlagosnak minősül a különös eljárási szabályokhoz képest. Ez utóbbiak száma jelentősen nőtt, és mindez megnehezíti a jogalanyok számára az ügyeik elintézését. A büntetőjog mozgáspályájának alakulását négy tényezővel magyarázza: védett tárgykörök változása; bűnözés szerkezetének módosulása; kriminálpolitika ingadozása; nemzetközi kötelezettségek teljesítése. Az alkotmányos büntetőjog jelentésének értelmezése végén rögzíti, hogy fontos a társadalomra veszélyesség kategóriájának rendszerbeli megtartása, mert az biztosítja a bíró számára a mérlegelést, ami önmagában még nem sérti a jogbiztonságot. Szigeti „egy különös problémaként” aposztrofálja azt a jogirodalmi kérdést, melynek az új Polgári Törvénykönyv jelenleg is zajló kodifikációs munkálatai adnak aktualitást. Az összetett kérdés így hangzik: A jogalkotó a monista elvet követve egységes kódexben szabályozza-e a gazdasági jogot, vagy éppen ellenkezőleg, a dualista koncepció szellemében a magánjog hatályát a magánszemélyek magánjogi viszonyaira kell leszűkítenie és a gazdasági-kereskedelmi szabályozást külön jogágba kell utalnia? Szigeti nem foglal hatá-

rozottan állást a kérdésben, bár utal arra, hogy a kereskedelmi jogias kodifikáció nem rendelkezik hazánkban tradícióval, és eddig nem is tudott „utat törni” magának. Az új kódex két rendszerszintű kihívással is szembetalálja magát: a fogyasztóvédelem polgári jogi eszközeinek kódexbe illesztésével, illetve a gazdálkodó szervezet fogalmának szisztematikus kiiktatásával. Az új Polgári Törvénykönyv kodifikációja a családjogot a magánjogba integrálja, amit a szerző helyesnek tart. A magánjogi és közjogi elemeket is tartalmazó munkajogot vegyes szakjognak nevezi a szakirodalom. Az elmúlt időszak változásait négy okra vezeti vissza a szerző: *a)* megváltoztak a munkaviszonyban szereplők igényei, *b)* a joggyakorlat által generált módosítások a diszfunkciók megszüntetése végett, *c)* az EU-csatlakozás jogharmonizációs következményei, *d)* az Alkotmánybíróság alapjogi kontrollja. A fejezet utolsó három része a magyar jogrendszer három speciális, felettébb érdekes részével foglalkozik: információs jogokkal, a környezetvédelmi jogokkal és az agrárjoggal. E három terület vizsgálata felveti a jogág vagy „csak” jogterület kérdését. Megítélésem szerint itt a szerzőnek határozottabban kellett volna állást foglalnia, mert zavaró, hogy egy alcím új jogterületnek hívja az információs jogokat, ám három sorral lejjebb jogágnak, amely két jogterületből, vagyis a közérdeklő adatok nyilvánosságából és az adatvédelemből áll. Ugyanakkor világosan kell látni az itt felmerülő problémát is. Tudományos megalapozottsággal igen nehéz lenne állást foglalni ebben a kérdésben, tekintettel arra, hogy a fenti három terület folyamatosan változik, s e változást az EU-tagság csak gyorsítja, így csak tendenciáról beszélhetünk: az agrárjog a jogterület, az informatikai jog inkább a jogág, a környezetvédelmi jog a inkább jogterület felé tendál.

JOGÁLLAMISÁG-KRITÉRIUMOK

A könyv zárófejezete a jogállamiság kritériumrendszerén keresztül „teszteli” a magyar jogot. Szigeti rámutat arra, hogy a jogállam nem államforma, hanem a polgári állam- és jogtípuson belül az állam és a jog meghatározott minősége. Kritikailag tanulságos és teoretikusan hasznos észrevételeket tesz a szerző egy korábbi munkájában, *A jogállamiság jogelméletében* kidolgozott kritériumok alapján, amikor azokat a létező magyar jogrendszer tulajdonságaival ütközteti. Két formális – a formális jogszerűség és a jogbiztonság tényezői – és három materiális – a jogalkotásra és a jogalkalmazásra vonatkozó, ún. minimális jogállami követelmények, az alapjogok katalógusa és az alkotmányossági kontroll mechanizmusa (alkotmányvédelem) – kritérium alapulvételével hajtja végre a magyar „jog tesztelését”. A jogbiztonság, és az alapjogi katalógus kritériumainak alkalmazása esetén megállapítható, hogy a jogbiztonság elve egyrészt sérül az igazságszolgáltatás tehetetlensége, másrészt az közhatalmi tevékenység körében okozott kárfelelősség hiányzó szabályozása okán. Bár a magyar alapjogi katalógus elég gazdag, azonban a biztonsághoz való jog és a szociális jogok területe fejlesztésre szorul. A szerző e fejezetben kifejtett diszkussziói joggal tekinthetők valódi társadalomkutatásnak. Egyfelől kutatási nézőpontja és módszere a frankfurti iskola szellemének elkötelezett, s a legitimációs problematika felől sikeresen vilá-

gítja át az egészsként és egységként felfogott jogrendszer működését. Ez tehát igazi jog- és alkotmányelméleti tematika. Másfelől épp ilyen fontos számára az elméleti megfontolásoknak, levezetéseknek a tapasztalattal való ütköztetése.

*

Mindent egybe vetve Szigeti Péter nem kis feladatra vállalkozott a Magyar Köztársaság jogrendszerének állapotáról írt művével. A szerző által kifejtett elmélet a címben jelzett téma magas tudományos színvonalon elvégzett monografikus feldolgozásának tekintendő. Vállalt feladatát sikerrel teljesítette, hiszen hiánypótló művet írt a magyar szakirodalomban, amely a korlátozott perspektívájú szakjogi elemzéseken túllépve képes a jogrendszer tendenciális mozgásait elméletileg megragadni és meggyőzően értékelni. A téma fontossága, a kifejtett elmélet igényessége, az annak alapjául szolgáló koncepció eredetisége és a szövegezés minősége egyaránt indokoltá teszik a szélesebb jogtudományi és jogászai közönség érdeklődését a szerző könyve iránt. Szigeti könyve jelentősen gazdagítja a hazai jogtudományt, azon belül is elsősorban a jogelméletet és az alkotmánytant, hozzájárul a magyar jogfejlődés történeti és szociológiai megértéséhez, s várhatóan szerepet játszik a politikatudományi elemzésekben is. A kötet tankönyvként, tudományos kézikönyvként egyaránt jól használható, és mindenkinek ajánlható, aki érdeklődik a társadalomtudomány, a jogtudomány világa iránt. Nem utolsósorban azért, mert Szigeti Péter együttgondolkodásra hívja fel az olvasót, arra, hogy komplexen és kritikusan szemlélje a társadalmi viszonyok, a jogrendszer alakulását, változását.